

VROEG BEGONNEN, VEEL GEWONNEN

Een onderzoek naar de langetermijneffecten van BoekStart

Adriana G. Bus (University of Stavanger) en
Merel de Bondt (Vrije Universiteit Amsterdam)

STICHTING LEZEN
DEEL 36

Eburon
Utrecht, 2022

ISBN 978-94-6301-418-2

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht

www.eburon.nl

Omslagontwerp: Erik olde Hanhof & Judith Schoffelen, Amsterdam

Grafisch ontwerp: Textcetera, Den Haag

©Stichting Lezen 2022

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

INHOUD

1	INLEIDING	13
2	DE LANGETERMIJNEFFECTEN VAN BOEKSTART	19
3	VOORLEESROUTINES VAN OUDERS VERGELEKEN	23
4	BOEKSTART VERGELEKEN MET ANDERE PROGRAMMA'S	27
5	KAN EEN DIGITALE VOORLEESTRAINER OUDERS LEREN VOORLEZEN?	31
6	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	39
	LITERATUURLIJST	45
	BIJLAGE I TOELICHTING WERKWIJZE ONDERZOEKERS EN STATISTISCHE GEGEVENS	47

SAMENVATTING

STARTPUNTEN VOOR HET ONDERZOEK

Deze publicatie bevat onderzoek naar het leesbevorderingsprogramma BoekStart. In vervolg op de eerste effectstudie uit 2014 is er in opdracht van Stichting Lezen onderzoek gedaan naar de langetermijneffecten van BoekStart. Bovendien is gekeken naar wat specifiek effectieve kenmerken zijn, naar manieren om het bereik van het programma te verbeteren en manieren om ouders te ondersteunen bij het voorlezen aan jonge kinderen.

Het leesbevorderingsprogramma BoekStart is gebaseerd op het succesvolle Britse BookStart. Het is in 2010, na enkele pilots, landelijk uitgerold onder bibliotheken. Doel van het programma is om ouders te stimuleren al vroeg te beginnen met voorlezen, omdat dit de taal- en leesontwikkeling van hun kind ten goede komt. Als hun baby ongeveer drie maanden is, ontvangen ouders een brief met de uitnodiging een presentje bij de lokale bibliotheek af te halen: een BoekStartkoffertje met daarin twee babyboekjes en een folder met voorleestips. Ouders ontvangen bij het afhalen van het koffertje ook een gratis bibliotheeklidmaatschap voor hun baby. Vanaf 2014 doen vrijwel alle bibliotheken in Nederland mee. Vóór de coronapandemie bereikten ze 65.000 (ongeveer 40% van het aantal geboren baby's) jonge ouders, tijdens de coronapandemie (waarbij bibliotheken negen maanden dicht waren) daalde dit naar 55.000 jonge ouders (33% van het aantal geboren baby's).

Wetenschappelijk onderzoek naar BoekStart is belangrijk voor de verankering van het programma in de Nederlandse samenleving. Bovendien helpt onderzoek bibliotheken om hun dienstverlening aan ouders met jonge kinderen te verbeteren. De afgelopen jaren is onder meer gewerkt aan professionalisering van bibliotheekmedewerkers, het ontwikkelen en aanbieden van instrumenten voor ouder-kindbijeenkomsten en betere communicatie (ook in meer talen) over BoekStart.

Een belangrijk aandachtspunt is zoeken naar manieren om het bereik en de bekendheid van BoekStart te vergroten, vooral in laagopgeleide en minder geleterde gezinnen. Mede hierom hebben de bibliotheken de samenwerking met jeugdzorg geïntensiveerd. Zo werken er sinds 2017 BoekStartcoaches op consultatiebureaus:¹ speciaal opgeleide bibliotheekmedewerkers die ouders tijdens hun bezoek aan het consultatiebureau tips geven over voorlezen aan en talige interactie met hun kind. Uit een beschrijving van de activiteiten van de BoekStartcoaches blijkt dat

1 Eind 2021 zijn 139 BoekStartcoaches vanuit 64 lokale bibliotheken (46%) ingezet op 178 consultatiebureaus.

ouders, jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen hun aanwezigheid op consultatiebureaus als plezierig ervaren (Sikkema, 2019).

Maar mogelijk is meer winst te behalen als de voorlichting over voorlezen integraal deel is van het gesprek over de gezondheid van het kind. Meer inzicht in de effectiviteit van de werkzame kenmerken van het programma is daarom nodig. Tussen 2011 en 2014 vond een eerste effectstudie (Van den Berg & Bus, 2014) plaats waarin de taalontwikkeling van BoekStartbaby's werd vergeleken met leeftijdgenootjes die niet deelnamen aan het programma. Het onderzoek maakte duidelijk dat BoekStart ook voor hoogopgeleide ouders meerwaarde heeft. Veel ouders hebben een duwtje in de rug nodig. Vooral bij kinderen met een lastiger temperament, die veel huilen, zeuren, schoppen en slaan, zijn ouders meer geneigd voorlezen uit te stellen. Ze zijn bang dat hun kind door voorlezen overprikkeld raakt en dat dit uitmondt in negatief gedrag. Maar BoekStart haalt hen over om toch te gaan voorlezen. Deze subgroep bevestigt dat vroeg voorlezen de taalontwikkeling bevordert: de temperamentvolle BoekStartbaby's hadden met vijftien maanden een duidelijke voorsprong in taal op hun qua temperament vergelijkbare leeftijdgenootjes uit de controlegroep. Helaas bevatte de steekproef van dit onderzoek te weinig laagopgeleide ouders om daarover uitspraken te kunnen doen. Maar het vermoeden is dat deze ouders doorgaans later starten met voorlezen. Deelname aan BoekStart zou daar verandering in kunnen brengen.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

In een vervolg op de eerste effectstudie is gekeken naar de langetermijneffecten van BoekStart. Behouden kinderen hun voorsprong in taal of verdampt het voordeel van vroeg voorlezen na enkele jaren? Vier vijfde van de ouders (471) was vier jaar later bereid nogmaals mee te werken aan een onderzoek. Van de helft van de kinderen (205) was het mogelijk om de scores op de Cito-toets *Taal voor kleuters* te vergelijken. Deze toets, die midden groep 2 wordt afgenomen, brengt de taalontwikkeling en ontlukende geletterdheid in kaart en geldt daarmee als belangrijke voorspeller voor het lezen en leren in de jaren daarna. De kinderen uit de groep temperamentvolle BoekStartbaby's bleken substantieel beter op de toets te scoren dan de even temperamentvolle kinderen die niet meededen met BoekStart. BoekStart sorteert dus een langetermijneffect.

Dit effect valt niet toe te schrijven aan voorleesroutines: alle ouders lezen voor als hun kind 5 of 6 jaar is, hebben thuis kinderboeken en bezoeken ook regelmatig de bibliotheek, blijkt uit vragenlijstonderzoek onder de 471 ouders. Het enige verschil is dat voormalige deelnemers aan BoekStart gemiddeld langer

voorlezen: hun voorleessessies duren vaker langer dan een kwartier per dag. Dat betekent op jaarbasis meer boeken en dus meer taalinput. Uit de analyses blijkt niet dat dit verschil het langetermijneffect verklaart. Het ligt meer voor de hand dat BoekStart dankzij de vroege start met voorlezen een stevige bodem legt voor de taalontwikkeling en kinderen een voorsprong geeft die andere kinderen ontberen. Daarmee is BoekStart een effectief instrument in de preventie van taalachterstanden.

Om na te gaan wat nu precies de werkzame bestanddelen van BoekStart zijn en op welke punten verbetering mogelijk is, is het vergeleken met twee qua opzet en doel soortgelijke programma's: Reach Out and Read en Imagination Library. Net als BoekStart gaat het om wijdverbreide programma's die vaak onderzocht zijn. Maar ze verschillen ook op enkele punten. Alle drie geven gratis boeken weg aan ouders, maar bij BoekStart en Reach Out and Read gaat het om een beperkt aantal boeken, terwijl ouders bij Imagination Library maandelijks een boek krijgen vanaf de geboorte tot en met de vijfde verjaardag van hun kind. Bij Reach Out and Read krijgen ouders boeken persoonlijk overhandigd. Als onderdeel van het gesprek over de gezondheid, verzorging en ontwikkeling van het kind gaat de arts of verpleegkundige van een consultatiebureau een gesprek aan over het belang van praten met je kind en vroeg voorlezen.

Het aantal boeken, zo blijkt uit een meta-analyse van 44 effectstudies, speelt geen rol van betekenis bij de effectiviteit van een programma. Dat geldt wel voor persoonlijke contacten. Het programma Reach Out and Read stimuleert de leesinteresse en leesvaardigheden van kinderen meer dan beide andere programma's. Typerend voor dit programma is dat ouders tijdens het medisch adviesgesprek op het consultatiebureau tegelijk informatie over het belang van voorlezen krijgen.

In een laatste deelstudie is gekeken of een digitale voorleestrainer ouders kan helpen om een voorleessessie met hun jonge kind zo goed mogelijk te benutten. Voorlezen aan jonge kinderen (tot circa 2 jaar) stelt hoge eisen aan ouders. Voor jonge kinderen is het nog moeilijk het verhaalverloop te volgen en ze kunnen verbaal nog niet (goed) reageren. Voor sommige ouders een reden om er voorlopig niet aan te beginnen. Maar met tips voor meer kindgericht voorlezen – bijvoorbeeld je laten leiden door de reactie van het kind – kunnen ouders een steuntje in de rug krijgen.

De eerste, door de onderzoekers ontwikkelde versie van een digitale voorleestrainer oogstte wel enig effect, maar bleek nog onvoldoende om ouders echt kindgericht te laten voorlezen. Het onderzoek maakt duidelijk dat tips welkom zijn, maar dat de voorleestrainer nog wat specifiekere richtlijnen moet geven.

PRAKTISCHE IMPLICATIES

Het onderzoek maakt duidelijk dat BoekStart een bijdrage levert aan de taalontwikkeling en dat het vooral temperamentvolle kinderen een fundament meegeeft voor hun latere schoolloopbaan. Dankzij het vroeg in aanraking komen met prentenboeken en rijke taal bouwen deze BoekStartbaby's een voorsprong op in hun taalontwikkeling. Een voorsprong die blijft tot ze 5 à 6 jaar zijn en waarvan ze op school bij het leren lezen profiteren. Daarmee is BoekStart een effectief programma voor het preventief bestrijden van taalachterstanden en het bieden van gelijke kansen aan alle kinderen. Ouders die niet uit zichzelf vroeg gaan voorlezen aan hun kind, krijgen als ze aan BoekStart meedoen het benodigde duwtje in de rug. Dat geldt voor ouders die vanwege een temperamentvolle baby voorlezen voorlopig uit de weg gaan, maar misschien ook voor laagopgeleide ouders.

Het onderzoek biedt ook aanknopingspunten om BoekStart te verbeteren. De opzet van twee gratis boekjes plus een bibliotheekabonnement volstaat. Maar er zou wel meer aandacht besteed kunnen worden aan de begeleiding van ouders. Bij het eerste bezoek aan de bibliotheek, bij het ophalen van het BoekStartkoffertje, is het belangrijk om ouders meteen al te enthousiasmeren voor voorlezen. Nu beperkt het contact met ouders zich vaak tot praktische zaken, maar daar valt meer uit te halen.

Om zoveel mogelijk ouders te bereiken verdient het aanbeveling om het belang van voorlezen tot structureel onderdeel te maken van de gesprekken met ouders op consultatiebureaus, zoals ook gebeurt in het programma Reach Out and Read. De consultatiebureau medewerkers bespreken voorlezen tijdens het gesprek over voeding en beweging. Deze boodschap in een medische setting zou ouders eerder ervan overtuigen dat voorlezen geen bijzaak, maar noodzaak is.

Ten slotte zijn er aanwijzingen dat een goede en laagdrempelige voorleestrainer zou kunnen helpen om ouders te leren het meeste uit een voorleessessie met hun baby en dreumes te halen.

1 INLEIDING

Het programma BoekStart wil ouders stimuleren al vroeg te beginnen met voorlezen, want dit komt de taal- en leesontwikkeling van hun kind ten goede.

BoekStart is gemodelleerd naar het Britse BookStart. Eind 2008 begonnen op vijf locaties in Noord-Brabant experimenten met dit leesbevorderingsprogramma. In 2009 volgden nieuwe pilots in andere provincies en in Rotterdam en Den Haag. Vanaf 2010 kon elke bibliotheek in Nederland aanhaken. Inmiddels werken alle bibliotheken met het programma en is BoekStart in veel gezinnen bekend.

HOE WERKT BOEKSTART?

De aanwezigheid van kinderboeken in het gezin is essentieel voor de taalontwikkeling van kinderen. Alleen waar boeken zijn, lezen ouders voor (Neuman, 1999). BoekStart zorgt ervoor dat ook de allerjongsten toegang tot geschikte boeken hebben.

In de jaren tachtig ontbraken in veel gezinnen de boeken voor de allerjongsten (zie bijvoorbeeld Feitelson & Goldstein, 1986). Inmiddels is dit wel verbeterd, maar de kwaliteit van het boekenaanbod varieert. Luo et al. (2020) signaleren dat in gezinnen met laagopgeleide ouders boeken met letters, cijfers, kleuren of geometrische vormen overheersen. Omdat de taal in deze boeken ontbreekt of niet zo rijk is, zijn deze boeken niet zo stimulerend voor de taal- en leesontwikkeling als verhalende boeken.

BoekStart zorgt ervoor dat de allerjongsten in alle gezinnen toegang krijgen tot geschikte boeken. Jonge ouders ontvangen als hun baby ongeveer drie maanden is een brief met de uitnodiging een presentje bij de plaatselijke bibliotheek af te halen: het BoekStartkoffertje. Hierin zitten twee babyboekjes – één verhalend boekje met harde kaft en één van stof – plus een folder met voorleestips. Ouders ontvangen bovendien een gratis bibliotheeklidmaatschap voor hun baby. In de bibliotheek is een speels ingerichte plek met een ruim en gevarieerd boekenaanbod voor de allerjongsten, waar ouders op hun gemak geschikte boekjes kunnen uitzoeken.

De keuze voor voorlezen boven andere mogelijke activiteiten is meestal geen bewuste. Maar het helpt als ouders kleine duwtjes in die richting krijgen, zogeheten *nudges* (De Ridder & Tummers, 2019). Daarom kan het BoekStartkoffertje het verschil maken: het herinnert ouders aan voorlezen en kan er zo voor zorgen dat ze hun jonge kinderen vaker voorlezen.

Anders dan Boekenpret (de voorloper van BoekStart) en veel andere gezinsgerichte programma's (zoals VVE Thuis) biedt BoekStart geen intensieve oudercoaching. Ouders kunnen wel hulp krijgen van de bibliothecaris, bijvoorbeeld bij het kiezen van geschikte boekjes voor hun baby, maar ze moeten daar zelf om vragen. De bibliotheek biedt ook cursussen aan over voorlezen aan heel jonge kinderen, maar ook daarvoor moeten ouders zich zelf aanmelden.

De afgelopen jaren is gewerkt aan professionalisering van bibliotheekmedewerkers, het ontwikkelen en aanbieden van instrumenten voor ouder-kindbijeenkomsten en betere communicatie (ook in meer talen) over BoekStart.

Om het bereik en de bekendheid van BoekStart te vergroten, vooral in laagopgeleide en minder geletterde gezinnen, hebben de bibliotheken de samenwerking met jeugdzorg geïntensiveerd. Zo zijn er sinds 2017 BoekStartcoaches werkzaam op inmiddels 180 consultatiebureaus om hier aandacht te besteden aan voorlezen. Deze speciaal opgeleide bibliotheekmedewerkers geven ouders tips over voorlezen aan en talige interactie met hun kind. Om de kennis van jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen te vergroten en op te frissen is de geaccrediteerde e-learning 'Taalstimulering door voorlezen' ontwikkeld, inmiddels gevolgd door honderden jeugdartsen en -verpleegkundigen. Uit een beschrijving van de activiteiten van BoekStartcoaches (Sikkema, 2019) blijkt dat ouders, jeugdartsen en jeugdverpleegkundigen hun aanwezigheid op consultatiebureaus als plezierig ervaren, maar de coaches moeite hebben om werkzaamheden inhoud te geven.

HET EERSTE EFFECTONDERZOEK NAAR BOEKSTART

In opdracht van Stichting Lezen deden Van den Berg en Bus in 2011 onderzoek naar de effecten van BoekStart in Nederland. Ze vergeleken ouders uit BoekStartgemeenten die het BoekStartkoffertje bij de bibliotheek hadden opgehaald (experimentele groep) met vergelijkbare ouders uit gemeenten zonder BoekStartprogramma (controlegroep). In totaal ging het om 584 kinderen. Alle ouders vulden online een vragenlijst in over hun voorleesgedrag toen hun baby gemiddeld acht maanden was.

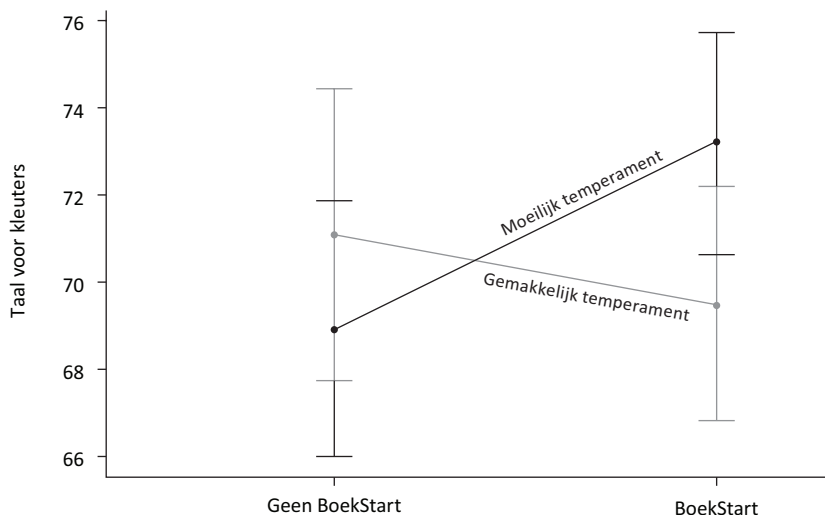
2 DE LANGETERMIJNEFFECTEN VAN BOEKSTART

Als ouders pas laat beginnen met voorlezen, horen kinderen in de eerste twee jaar veel minder taal dan leeftijdgenootjes die wel worden voorgelezen. Deze laatste kinderen horen volgens een schatting van Logan et al. (2019) gedurende de eerste twee levensjaren 20.000 woorden extra, uitgaande van een paar keer voorlezen per week. Als ouders dagelijks meerdere prentenboekjes voorlezen, loopt dit verschil op tot een half miljoen woorden extra. Vroeg beginnen met voorlezen geeft kinderen dus een enorme voorsprong in taalinput.

Minder voorlezen betekent niet alleen dat kinderen minder taal horen, maar ook minder diverse taal. Montag (2019) vergeleek de taal in honderd prentenboeken voor kinderen van 0-5 jaar met mondelinge taalfragmenten. Als maat voor de diversiteit van het taalgebruik berekende ze de verhouding tussen het aantal unieke woorden en het totale aantal woorden. Het taalgebruik in prentenboeken bleek veel gevarieerder: het aandeel unieke woorden is bijna twee keer zo hoog als in gesproken taal. Het is dus niet verrassend dat Van den Berg en Bus (2014) in hun eerste onderzoek naar de effecten van BoekStart zagen dat kinderen die vroeg voorgelezen worden al in het tweede levensjaar voorlopen in woordenschat.

In deze vervolgstudie bekijken we of deze vroege voorsprong blijft of in de peuterperiode weer verdwijnt (zie ook De Bondt & Bus, 2022). De meeste drie- en vierjarigen tonen een grote interesse in verhaaltjes en worden in deze periode geregeld voorgelezen (Bus, 2001). Het is dus niet ondenkbaar dat kinderen die niet van jongs af aan zijn voorgelezen een inhaalslag maken. In dat geval zou een vroege start met voorlezen minder urgent zijn dan wanneer de voorsprong wel duurzaam is en misschien zelfs groter wordt. Kinderen die al vroeg plezier beleven aan voorlezen vragen er misschien vaker om en maken daardoor wellicht snellere vorderingen dan hun leeftijdgenoten.

Bij de rekentoets zagen we deze verschillen niet: er waren geen significante effecten van BoekStart, temperament of de combinatie van beide.

FIGUUR 1 | GEMIDDELTE SCORES OP DE TOETS TAAL VOOR KLEUTERS VOOR DE GROEP BOEKSTART EN GEEN BOEKSTART, MET ONDERVERDELING NAAR 50% GEMAKKELIJK EN 50% MOEILIK TEMPERAMENT.

CONCLUSIE

De effecten van BoekStart zijn duurzaam. Vier jaar later zijn er nog steeds verschillen in de taalontwikkeling. Dit geldt niet voor alle kinderen, maar alleen voor de 50% die als baby een moeilijk temperament hadden. Deze kinderen zeurden, huilden, sloegen en schopten als baby veel, reden waarom hun ouders afzagen van voorlezen. Maar door BoekStart gingen hun ouders toch voorlezen en dat resulteert vier jaar later in een score die aanzienlijk hoger is dan die van de temperamentvolle kinderen uit de controlegroep.

Het kleine voordeel in de temperamentvolle groep dat zichtbaar was bij een leeftijd van vijftien maanden, is vier jaar later verder uitgegroeid tot een substantieel voordeel. Dat betekent dat vooral deze groep profiteert van een vroege start met voorlezen. Temperamentvolle kinderen zijn meer dan hun minder temperamentvolle leeftijdgenoten afhankelijk van een stimulerende omgeving om zich goed te ontwikkelen. BoekStart biedt zo'n optimale omgeving.